

دوره ۱۵، شماره ۲

تابستان ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۲۸-۰۳-۱۳۹۸

اندیشه‌های نوین تربیتی

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء س

تاریخ ارسال: ۲۳-۱۲-۱۳۹۵

طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از دیدگاه تفسیرالمیزان بر

اساس روش داده بنیاد

دکلمه‌عباسی^{۱*}، حسن‌ملکی^۲ و سعیدبشتی^۳

چکیده

پژوهش حاضر باهدف «طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم و تفسیرالمیزان با استفاده از روش داده بنیاد» انجام شده است. روش پژوهش، کیفی و از نوع داده بنیاد است چون شکل‌گیری الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی پدیده دینی-فرهنگی است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه آیات قرآن کریم و تفاسیر مرتبط با تربیت اخلاقی تفسیرالمیزان است، کلیه آیات قرآن کریم به‌عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد و آیات مربوط به تربیت اخلاقی به‌عنوان نمونه آماری شناسایی و تبیین شد. بررسی نتایج آزمون t (تی همبسته) به‌منظور بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های شناسایی شده تربیت اخلاقی نشان داد که در خصوص وضعیت موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی، تفاوت معناداری بین میانگین نمونه و میانگین فرضی جامعه در سطح معناداری ۰/۰۱ وجود دارد. همچنین یافته‌های داده بنیاد نشان داد که بر مبنای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی توانمندسازهای اجرای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی شامل فرهنگ تربیت اخلاقی، ویژگی‌های تربیت اخلاقی، سیاست‌ها و اهداف محیطی، عوامل تسهیل‌کننده و موانع و ویژگی پذیرندگان به تحقق نتایج تحقیق الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی منجر می‌شوند. یافته‌های روش دلفی به منظور اعتباریابی حاکی از آن است که شاخص‌های شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی استخراج شده از مبانی نظری از جمله ویژگی دانشجویان، عوامل تسهیل‌کننده، شرایط زمینه‌ساز، اصول تربیت اخلاقی و موانع پیش‌روی تربیت اخلاقی تأیید شدند.

کلید واژه‌ها: تربیت اخلاقی؛ آموزش عالی؛ روش داده بنیاد

۱. نویسنده مسئول: دکتری برنامه‌ریزی درسی، کارشناس نظارت و ارزیابی وزارت علوم zk.abasi@chmail.ir

۲. استاد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. استاد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مقدمه

تمرکز بر تعلیم و تربیت^۱ نشان می‌دهد؛ هیچ نظام تربیتی را نمی‌توان یافت که برای تربیت انسان‌ها کوشش کند، ولی جهت‌گیری مشخص در این کار نداشته باشد؛ بنابراین، تعلیم و تربیت، عرصه‌ها و وجوه گوناگونی دارد که مهم‌ترین و اصلی‌ترین آن حوزه «تربیت اخلاقی»^۲ است؛ اما این حوزه مستلزم انجام مطالعات علمی گسترده است. در این راستا قرآن کلام وحی، کلام خداوند و خالق انسان، عام است و فراگیر که در کلیات و حتی بسیاری از جزئیات حیات بشر به عالمانه‌ترین شیوه‌ها وارد شده است و می‌فرماید: «ما هیچ چیزی را در کتاب [لوح محفوظ] فروگذار نکرده‌ایم»^۳. (انعام ۳۸) و در آیه (انعام ۱۱۴) آمده است که «اوست که این کتاب را به تفصیل به سوی شما نازل کرده است»^۴؛ و درجایی دیگر می‌گوید: «و ما بر تو این قرآن عظیم را فرستادیم تا حقیقت هر چیز را روشن کند و راه حق را از راه‌های باطل بنماید و برای مسلمین هدایت و رحمت و بشارت باد»^۵ (نحل، ۸۹).

این اندیشه که مأموریت اصلی دانشگاه‌ها به‌عنوان سازمان‌های تولید دانش، تربیت و آموزش کار تخصصی و باکیفیت، پژوهش و خدمت به جامعه است و همچنین داشتن الزامات اخلاقی و اجتماعی برای آموزش دانشجویان برای تبدیل شدن به شهروند دموکرات، دلسوز، خلاق و مسئول است (جوزف^۶، ۲۰۱۲) باوجود آمارهای اخیر اروپایی و انگلیسی در خصوص کاهش دین‌داری در دانشگاه‌ها (ویل فورد^۷، ۲۰۱۰) و انتقادات عدیده‌ای بر دانشگاه‌های مدرن که تقریباً به طور انحصاری بر دانش حرفه‌ای و فنی به جای تمرکز بر اخلاق و ارزش‌های اخلاقی توجه می‌کنند (غدیر و سلیمان^۸، ۲۰۱۸) و عدم توجه به ارتقاء ارزش‌های اخلاقی در دانشجویان توسط آموزش عالی و فرسایش مداوم ارزش‌های انسانی و اخلاقی (کومار و

1. Education

2. Moral Education

۳. مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ

۴. وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

۵. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بَيِّنَاتٍ لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

6. Joseph

7. Wilford

8. Qadir and Suleiman

ریواستاوا^۱، ۲۰۱۷) محقق را بر آن می‌دارد، با ژرف‌نگری تربیت اخلاقی را در آموزش عالی بررسی کرده و آن را مورد واکاوی قرار دهد.

متخصصان تعلیم و تربیت به این نتیجه رسیده‌اند که آنچه در جهان اتفاق افتاده، این است که امروزه جوانان به قدر کافی برای ارزش‌های اخلاقی ارزش قائل نمی‌شوند (تروژو^۲، ۲۰۱۹) اغلب برنامه‌های طراحی شده دانشگاه نسبت به بعد معنوی و روحی متربی بی‌توجه بوده‌اند؛ به‌طور مثال اسلاوتری^۳ (۱۹۹۹) ما را به چیزی بیشتر از آنچه اینک در برنامه‌های درسی به‌عنوان هدف در جستجوی آن هستیم به چالش فرامی‌خواند و می‌گوید. مربیان باید از طراحی برنامه‌هایی بپرهیزند که فقط به جنبه مادی و بیرونی و آمادگی برای آینده نامطمئن است.

از این رو به اعتقاد برخی از متخصصان تعلیم و تربیت، بحران تربیتی موجود در جهان، به‌ویژه جهان اسلام، محصول جدایی غیرمنصفانه نظام تربیتی موجود از منابع اصیل و حیانی است. آن‌ها تنها راه نجات از این بحران‌ها که به معنای نجات بشریت به‌تمام معنا است، روی‌آوری به منبع لایزال الهی خصوصاً در حوزه تعلیم و تربیت می‌دانند (صادق زاده قمصری، ۱۳۷۹). امروز برخی از متخصصان دانشگاهی استدلال می‌کنند برای رهایی از شکست انسانیت، دانشگاه‌ها باید به دنبال راه‌حلی برای آموزش اخلاقی باشند و انسانیت انسان را به رسمیت بشناسند (پری و تود^۴، ۲۰۰۹: ۱۷). آموزش اخلاقی امروز با توجه به افزایش سر درگمی‌ها اخلاقی یک بخش حیاتی از هر فرهنگ و جامعه است (دانشگاه گانیشا^۵، ۲۰۱۹) «دیوید هوکما^۶» توضیح می‌دهد که اخلاق نه‌تنها باید در کدهای حرفه‌ای رفتار، بلکه در برنامه‌ی درسی پنهان دانشگاه (مانند کارکنان و انجام گفتمان کلاس درس) زندگی کند (کیس و ایبن^۷، ۲۰۱۰). زو^۸ (۲۰۱۴) در تحقیق خود با عنوان چگونگی آموزش تربیت اخلاقی در کلاس‌های

-
1. Kumar and Shrivastava
 2. Perry and Tod
 3. Slattry
 4. Perry and Tod
 5. Ganesha University
 6. David Hockma
 7. kiss and euben
 8. Zhu

تربیت‌بدنی در دانشگاه، به اهمیت تربیت اخلاقی از طریق برنامه‌های درسی تأکید می‌کند. یکی دیگر از شواهد نشان می‌دهد که کالج‌ها نیاز به ارائه یک آموزش عالی‌تر به نام اخلاقی دارند (کریمسون^۱، ۲۰۱۱). بوک^۲ رئیس سابق دانشگاه هاروارد، در سخنرانی‌های عمومی خود و حتی در مقالات و کتاب‌های منتشرشده اصرار می‌کند که کالج‌ها و دانشگاه‌های پیشرو در آمریکا باید خود را به آموزش اخلاقی به‌عنوان یکی از وظایف اصلی خود متعهد کنند (بتی^۳، ۲۰۱۷). برای حل مشکلات ملی ما نیاز به فردی داریم که از لحاظ اخلاقی قوی و شهروندی مسئولیت‌پذیر باشد؛ تربیت چنین شهروندی در دانشگاه‌ها و کالج‌ها بسیار ایده خوبی است، چرا که تقریباً نیمی از مردم از جمله مدیران، پزشکان، بازرگانان و... در این مکان حضور داشتند (همان منبع) در کشور ایران مجموعه فعالیت‌ها و اقدامات گسترده‌ای در زمینه تربیت اخلاقی انجام شده است؛ داوری اردکانی (۱۳۹۶) می‌گوید: «شاید در هیچ جا این همه که اکنون درباره اخلاق و اخلاق‌مداری می‌گویند و می‌نویسند نگفته و ننوشته باشند»، به نظر ایشان کثرت در آثار و نوشته‌ها خود دلیلی بر پریشانی و دغدغه زیاد در خصوص تربیت اخلاقی است. بر این اساس شواهد حاکی از آن است جامعه ایران در حال حاضر بیش از هر چیزی نیازمند توجه به این مسأله یعنی پرورش انسان‌های متخلق به ارزش‌های اخلاقی است. در پژوهش انجام‌شده توسط سازمان ملی جوانان به این نتیجه دست یافتند که نسبت به آینده اخلاقی جامعه بدبین هستند (حسینی، ۱۳۹۴). پژوهش دیگری که توسط ربانی و شهابی (۱۳۸۹) انجام شد، حاکی از آن است که جوانان نسبت به ارزش‌های اخلاقی بی‌اهمیت هستند. نتایج پژوهش قاراخانی و میرزایی نشان می‌دهد دامنه عدم تبعیت از هنجارهای اخلاق در آموزش علوم اجتماعی گسترده است و این امر نه تنها به کنش‌گران رشته علمی (اساتید، دانشجویان و مدیران) برحسب میزان و نوع هنجارشکنی علمی محدود نمی‌شود، بلکه متأثر از ساختار آموزش در سطوح دانشگاه، دانشکده و گروه آموزشی شامل قواعد، قوانین و رویه‌های سازمان آموزش است (قاراخانی، میرزایی، ۱۳۹۳). به جز تحقیقات انجام‌شده در این زمینه، گسترش دامنه نابسامانی‌های اخلاقی چون بد اخلاقی‌های علمی و آموزشی، تقلب، ریاکاری، کلاه‌برداری‌های

1. Crimson
2. bok
3. Beaty

کلان اقتصادی، بی‌احترامی و توهین به اشخاص در سطح جامعه و مواردی از این قبیل که تعدادشان کم نیست همگی نشان از شکاف و یک مسأله مهم به نام تربیت اخلاقی است؛ بنابراین، حاکمیت ارزش‌های اخلاق در بین افراد جامعه یکی از مؤلفه‌های اصلی دوام و قوام جوامع بشری است و استحکام نظام اخلاقی هر جامعه، وابسته به نظام ارزشی حاکم بر آن است (حیدری، اعرابی و امامیه، ۱۳۹۱). حسنی (۱۳۹۴) می‌نویسد «جوامع بیش از آنکه به درآمد ناخالص ملی نیاز داشته باشند به افزایش سعادت خالص ملی نیاز دارند» در این باره علامه طباطبائی می‌فرماید: نیل به سعادت حقیقی، بدون داشتن «اخلاق الهی» و «زندگی سالم جهت رشد و تکامل انسانی» امکان‌پذیر نیست (طباطبائی، ۱۳۸۵: ج ۷)؛ بنابراین، شایسته است که اعضای هر جامعه، به‌ویژه مربیان و متصدیان تعلیم و تربیت، به شناختی عمیق از ارزش‌های جامعه خود دست یابند تا به‌درستی از آن‌ها دفاع کنند و در حفظ و اعتلای آن بکوشند. لذا آنچه جامعه امروز به آن نیازمند است، اهمیت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق برای رسیدن به این هدف مهم است. بی‌تردید نهادهای مختلفی در این راستا مسئول هستند از خانواده گرفته تا مدرسه و دانشگاه.

امروز دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران نیز، به جهت قرار گرفتن در مسیر توسعه و سازندگی، نیاز به سازوکارهای دقیق به‌منظور افزایش کیفیت هستند. با توجه به اینکه امروزه فناوری چهره جوامع را تغییر داده و همه ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و ... را به هم ریخته؛ شیوه‌ها و روش‌های متفاوت و رویکردهای جدیدی را برای بشر فراهم کرده است (فخر آل علی و محمدی، ۱۳۹۶) در چنین شرایطی بایستی آموزش عالی هر روز خود را با خواسته‌های دنیای نو تطبیق داده و اطلاعات کافی جهت برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری درست و دقیق داشته باشد (زوو^۱، ۲۰۰۸)، لذا به نظر می‌رسد تربیت اخلاقی می‌تواند باعث افزایش توانایی تصمیم‌گیری در کشمکش‌ها و معضلات اخلاقی شود. از این رو در توسعه و کیفی‌سازی دانشگاهی بر اساس چهارچوب اسلامی، تمرکز بر تربیت اخلاقی برای تضمین کیفیت دانش، مهارت‌ها و رشد معنوی و نیازهای جامعه ضرورت دارد.

برخی از تحقیقات داخلی ایران حاکی از آن است که آموزش عالی در ایجاد اخلاق حرفه‌ای و علمی چندان مؤثر عمل نکرده است. برای مثال مطالعه‌ای به‌منظور بررسی جایگاه

1. Zhou

اخلاقیات حرفه‌ای و علمی در ارزشیابی و تضمین کیفیت آموزش عالی، آشکار کرد که آموزش عالی در ایجاد اخلاق حرفه‌ای و علمی چندان موفق نبوده است (فراست خواه، ۱۳۸۵). ادیب و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافتند که عمده تخلفات و سوءرفتارها در پژوهش‌ها ناشی از ضعف آموزش اخلاق حرفه‌ای است. نتایج مطالعه دیگری در خصوص بررسی معیارهای اخلاق پژوهش حاکی از آن است که برنامه‌های درسی در آموزش اخلاق پژوهش ناتوان بوده‌اند (امین خندقی و پاک مهر، ۱۳۹۱).

با این توضیحات و با توجه به اینکه آموزش عالی وظیفه تجهیز کردن دانشجو به اخلاقیات را دارد و با توجه به مسائل و مشکلات اخلاقی در سطح دانشگاه به‌طور اخص و در سطح جامعه اینجا این مسأله مطرح می‌شود که در طراحی تربیت اخلاقی در آموزش عالی چه ویژگی‌هایی باید مدنظر قرار گیرد؟ بنابراین، برای طراحی الگوی تربیت اخلاقی، از قرآن کریم، که اصلی‌ترین منبع دینی و سرچشمه اصیل معارف اعتقادی، اخلاقی و عملی اسلام است، و تفسیر المیزان که تفسیر قرآن به قرآن است و با افق فکری باز و گسترده به آیه‌های قرآن توجه کرده و از تفسیر به رأی پرهیز کرده است، به‌عنوان مبنای نظری پژوهش و نظر متخصصان استفاده می‌شود. هدف کلی این تحقیق طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان است، با توجه به نشأت گرفتن اهداف ویژه از هدف کلی، پژوهش حاضر اهداف زیر را دنبال می‌کند.

۱. طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان.
۲. اعتباریابی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان.

روش

روش تحقیق این پژوهش کیفی و از نوع نظریه‌پردازی داده بنیاد است. از آنجایی که پژوهش فعلی به دنبال شناسایی، تفسیر انگیزه‌ها، اهداف، معانی آشکار و ناشناخته الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی است. روش کیفی داده بنیاد بهترین شناخت ممکن را میسر خواهد کرد. نظریه‌پردازی داده بنیاد، روالی نظام‌مند و کیفی است، برای تولید نظریه‌ای که یک فرآیند،

کنش، یا برهم کنش را درباره یک موضوع خرد واقعی در سطح مفهومی کلی تشریح کند (کرسول، ۲۰۰۵، ص ۳۹۶).

روش تحلیل داده‌ها در این تحقیق کدگذاری نظری برگرفته از روش نظریه‌پردازی داده-بنیاد بود. کدگذاری نظری عبارت است از عملیاتی که طی آن داده‌ها تجزیه، مفهوم‌سازی و به شکل تازه‌ای در کنار یکدیگر قرار داده می‌شوند و فرایند اصلی است که طی آن نظریه بر اساس داده‌ها تدوین می‌شود (اشتراوس و کربین^۱، ۱۹۹۸).

در این روش سه رکن اصلی «مفاهیم» «مقوله‌ها» و «قضیه‌ها» وجود دارند. بر اساس رویدادها یا فعالیت‌های واقعی، آن‌طور که مشاهده یا گزارش می‌شود، نمی‌توان نظریه را ساخت؛ نظریه‌ها بر اساس «داده‌های خام» شکل می‌گیرند. بر این اساس رویدادها، حوادث، رخدادها شاخصه بالقوه پدیده‌ها هستند که می‌توان بر اساس آن‌ها به پدیده‌ها عناوین مفهومی داد (همان منبع، ۱۹۹۸). مقوله‌ها نسبت به آنچه مفاهیم نشان می‌دهند تجریدی‌تر و در سطح بالاتری قرار دارند (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶). یعنی ترکیب یا کنار هم قرار دادن چند مفهوم تشکیل یک مقوله یا طبقه می‌دهد؛ و برای شکل‌گیری، همان فرآیند مقایسه‌ای را طی می‌کند. شایان ذکر است در گام اول پژوهش، مضامین تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان شناسایی و با رجوع به تفسیر المیزان از قرآن کریم استخراج شد؛ در گام دوم به دلیل نبود الگوهای جامع و بومی در حیطه تربیت اخلاقی در آموزش عالی، ضرورت بررسی آن از دیدگاه کارشناسان می‌تواند در معناکوی، شناسایی و تدوین الگوی تربیت اخلاقی متمر ثمر باشد، در ادامه الگوی مفهومی و روابط بین مؤلفه‌های الگو تدوین شد. بعد از پردازش الگوی مفهومی اولیه و اعتباریابی آن توسط متخصصان به منظور شناسایی وضع موجود تربیت اخلاقی در آموزش عالی به تحلیل شکاف وضع موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی با استفاده از آزمون t (تی همبسته) اقدام شد. جامعه آماری پژوهش حاضر به سه دسته تقسیم می‌شود؛ دسته اول شامل تفسیر المیزان و کلیه آیات قرآن کریم است که برای انتخاب منابع از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و با توجه به اینکه نمونه‌گیری هدفمند و نظری مستلزم جمع‌آوری داده‌ها بر اساس مقوله‌ها برای تدوین نظریه است. بنابراین، تفاسیر مرتبط با تربیت اخلاقی مندرج در تفسیر

1. Strauss and Corbin

المیزان و کلیه آیات مربوط به تربیت اخلاقی به عنوان نمونه آماری شناسایی و تحلیل شد، منابع مذکور با توجه به اهداف تحقیق و جامعیت آن‌ها در زمینه تربیت اخلاقی انتخاب شدند. همچنین به منظور اعتبارسنجی الگوی کلان طراحی شده به وسیله روش دلفی از کلیه اساتید دانشگاه‌های شهر تهران در گروه برنامه درسی استفاده شد. در بخش بررسی وضع موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در دانشگاه از اساتید دانشگاه‌های دولتی در کلیه گروه‌های علمی استفاده شد. برای انتخاب نمونه‌های آماری تحقیق از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای بهره گرفته شد، بدین صورت که دانشگاه‌های شهر تهران به سه دسته دانشگاه‌های جامع، دانشگاه‌های فنی و علوم انسانی تقسیم شدند. با توجه به حجم جامعه آماری تحقیق برای تعیین تعداد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد.

برای جمع‌آوری داده‌ها برای شناسایی مضامین تربیت اخلاقی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از ابزار تحلیل مضمون استفاده شد و با استفاده از روش تحلیل تفسیری اشتراوس و کوربین و فرایند کدگذاری باز نسخه‌برداری‌های مربوط به آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم خط به خط بررسی شد و بر اساس برداشت‌های محقق هر خط در قالب یک مفهوم مرتبط کدگذاری شد و سپس در مرحله بعد مفاهیمی که دارای ایده مشترک بودند در سطحی با انتزاع بالاتر دسته‌بندی شدند و مقولات اولیه را تشکیل دادند و در نهایت بر اساس اشتراکاتی که میان مقولات اولیه وجود داشت، مقوله‌های اصلی یا تم‌ها شکل گرفتند و در الگوی پارادایم داده‌بنیاد صورت‌بندی شدند، براین اساس مراحل کدگذاری مورد استفاده در این تحقیق شامل کدگذاری باز بر مبنای مقولات استخراج شده از مطالعه مقدماتی مبانی نظری تحقیق، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی می‌شد.

یافته‌ها

به منظور بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، از آزمون t (تی همبسته) استفاده شد. وضعیت مطلوب تربیت اخلاقی برگرفته از آیات قرآن کریم و تفسیر المیزان بود و وضع موجود برگرفته از وضع موجود تربیت اخلاقی در دانشگاه‌ها است. بررسی نتایج ارائه شده در جدول ۱ حاکی از آن است که در خصوص وضعیت موجود و

مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی^۱، تفاوت معناداری بین میانگین نمونه و میانگین فرضی جامعه در سطح معناداری ۰/۰۱ وجود دارد. به عبارت دیگر، نتایج حاکی از آن است که وضعیت موجود تربیت اخلاقی در آموزش عالی در حد متوسط به پایین بوده است و وضعیت مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی در حد بالا ارزیابی شد.

جدول ۱: شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی

Sig	T	df	انحراف معیار	میانگین	وضعیت	آزمون
						تربیت اخلاقی
۰/۰۰	۱۱/۲۴	۲۹	۰/۵۴	۲/۵۴	وضع موجود	بینش نسبت به خدا
			۰/۸۵	۳/۵۲	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۱/۵۴	۲۹	۰/۴۸	۲/۸۲	وضع موجود	بینش نسبت به خویشان
			۰/۸۹	۴/۲۷	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۱۸/۱۵	۲۹	۰/۶۲	۲/۶۳	وضع موجود	محتواشناسی تربیت اخلاقی
			۰/۸۱	۴/۱۱	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۳/۵۴	۲۹	۰/۵۴	۲/۸۵	وضع موجود	شناخت فواید صبر
			۰/۹۱	۴/۳۳	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۳۵/۵۴	۲۹	۰/۶۳	۲/۷۴	وضع موجود	شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی
			۱/۰۲	۴/۲۰	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۸/۷۴	۲۹	۰/۵۹	۲/۵۲	وضع موجود	موانع
			۰/۹۷	۳/۹۸	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۷/۳۶	۲۹	۰/۴۸	۲/۳۶	وضع موجود	ولایت‌مداری
			۰/۹۸	۴/۲۴	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۱۹/۸۵	۲۹	۰/۴۸	۲/۵۲	وضع موجود	میل به فضائل
			۱/۱۰	۴/۱۷	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۹/۵۷	۲۹	۰/۶۳	۲/۷۷	وضع موجود	دوری از رذایل
			۰/۸۶	۳/۹۷	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۲۹/۲۱	۲۹	۰/۵۷	۲/۶۴	وضع موجود	عمل به تکلیف
			۱/۰۵	۴/۲۱	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۴۰/۱۴	۲۹	۰/۶۸	۲/۶۱	وضع موجود	آگاهی و بصیرت
			۰/۹۷	۴/۱۷	وضع مطلوب	
۰/۰۰	۳۸/۱۷	۲۹	۰/۵۲	۲/۸۸	وضع موجود	مدیریت صحیح
			۱/۰۴	۳/۸۴	وضع مطلوب	

۱. در تحقیق حاضر با تأکید بر دوره کارشناسی انجام می‌شود.

بر اساس جدول فوق تی محاسبه شده در سطح ۰/۰۱ معنادار است و بیان کننده وجود تفاوت معناداری بین وضعیت موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی است. به عبارت دیگر، شکاف معناداری بین وضعیت موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی وجود دارد.

الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی

در تحقیق حاضر طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از رویکرد کیفی و با استفاده از روش داده بنیاد انجام شد.

کدگذاری باز، موضوعات و مفاهیم را از عمق داده‌ها به سطح آورد. این موضوعات و مفاهیم از پرسش اولیه تحقیق و مفاهیم در ادبیات یا واژه‌های مورد استفاده آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم اخذ شده‌اند.

در این گام کدهایی که اشتراک مفهومی داشتند در ذیل یک مقوله جای گرفتند و بدین ترتیب مقولات متعددی شکل گرفت. بر اساس مفاهیمی که در این گام حاصل شد، مقوله‌های اولیه شکل گرفتند. نتیجه این مرحله، تقطیر و خلاصه کردن انبوه اطلاعات کسب شده از اسناد به درون مفاهیم و دسته‌بندی‌هایی است که مشابه هستند. در این بخش اطلاعات حاصل از تحلیل مضمون آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر مبنای تفسیر المیزان در زمینه پژوهش که شامل ۸۷ مفهوم است در زیر ارائه می‌شوند:

جدول ۲: مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از آموزه‌های اخلاقی قرآن

ردیف	مفاهیم استخراج شده	ردیف	مفاهیم استخراج شده
۱.	صابران در پناه خداوند	۲.	اتکا و توکل به خداوند
۳.	مالکیت مطلق خداوند	۴.	پابندی به ادب و متانت و احترام در برخورد
۵.	تحقق وعده‌های الهی	۶.	وفاداری بر قول و پیمان
۷.	خداوند منشأ توفیق	۸.	گرایش به بخشش مادی و معنوی
۹.	ایمان به خدا، غیب و معنویات دینی	۱۰.	وفاق و انسجام
۱۱.	صبر کلید امور	۱۲.	اینارگری و شهادت طلبی
۱۳.	آزمون الهی	۱۴.	انجام کارهای نیک و اعمال شایسته
۱۵.	صبر سرچشمه فضائل	۱۶.	تحکیم پیوندهای اجتماعی
۱۷.	مرگ حتمی و اساس تحویل و تحول انسان	۱۸.	واقع بینی و حقیقت خواهی
۱۹.	ایمان به معاد زمینه ساز پیروزی	۲۰.	رفتار نیک توأم با مهربانی و رحمت

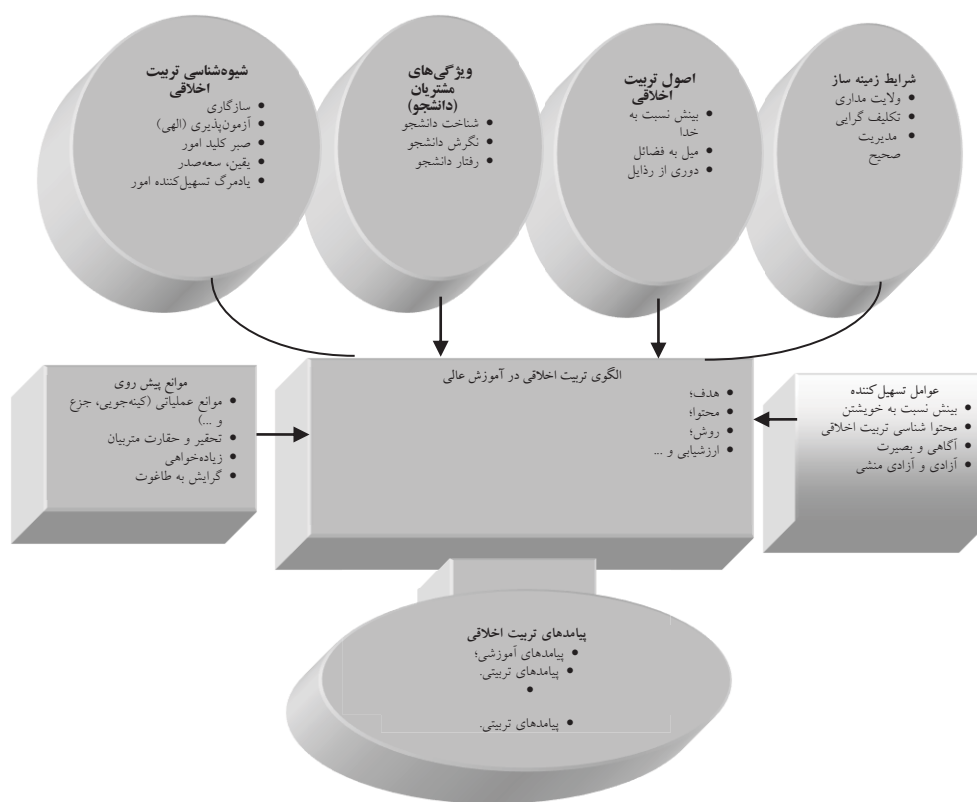
خودسازی و خویش‌شناسی	۲۲	وسعت دامنه به‌کارگیری صبر	۲۱
وقت‌شناسی و مدیریت زمان	۲۴	تعدد ارزش‌ها	۲۳
کتمان و حفظ اسرار	۲۶	صبر از صفات انبیا	۲۵
انصاف و عدل	۲۸	ایمان به خدا و آیات محور پذیرش فضائل	۲۷
قانون‌مندی و ضابطه‌مندی سکوت	۳۰	صبر سوای از بی‌تابی و ناشکیبایی	۲۹
پرهیز از غرور و تکبر	۳۴	حقانیت معیار استقامت	۳۱
امساک از مصرف‌گرایی و زیاده‌خواهی	۳۶	ارزشمندی زمان	۳۳
پرهیز از ناامیدی و ترس	۳۸	صبر بر نعمت موجب فزونی نعمت	۳۵
پرهیز از دروغ در گفتار و عمل	۴۰	صبر مایه عزت و سربلندی	۳۷
منع از فساد و فحشا	۴۲	نجات از عذاب و آمرزش الهی	۳۹
پرهیز از غم و اندوه و پشیمانی	۴۴	سلامت روحی و روانی جامعه	۴۱
پرهیز از عجله و خشونت‌گرایی	۴۶	رضای خداوند معیار صبر	۴۳
پرهیز از افراط و تفریط	۴۸	تحلیل صحیح از حوادث مقدمه قضاوت	۴۵
تقلید کورکورانه (تعصب‌زدایی)	۵۰	تبدیل بد به نیک	۴۷
پرهیز از کینه‌جویی و انتقام	۵۲	قانون‌مداری معیار گزینش	۴۹
پرهیز از بی‌حوصلگی و دلتنگی	۵۴	برتری داشتن کیفیت بر کمیت	۵۱
پرهیز از جزع و بی‌تابی	۵۶	یاد مرگ تسهیل‌کننده مصائب	۵۳
استقامت و ثبات قدم	۵۸	تشویق عامل سهولت مشکلات	۵۵
پرهیز از عجز و ناتوانی	۶۰	حکمت و آگاهی معیار سنجش	۵۷
انتقادپذیری	۶۲	صبر بر طاعت پایه و اساس دین	۵۹
بصیرت و آگاهی	۶۴	یقین، سعه‌صدر و صبر شرایط رهبری	۶۱
حفاظت از مرزهای فکری و اعتقادی	۶۶	اعتقاد به گشایش و فرج رمز تحمل و ناشکیبایی	۶۳
ارتقا و آگاهی و احاطه علمی	۶۸	عذاب انتهای ناشکیبایی	۶۵
دستیابی به امنیت اجتماعی	۷۰	تاریخ منشأ عبرت‌آموزی	۶۷
مسئولیت‌پذیری	۷۲	صبر معیار پاداش	۶۹
دوراندیشی و داشتن دید همه‌جانبه	۷۴	گناه و معصیت ننگی ابدی	۷۱
در دست گرفتن مدیریت جامعه	۷۶	بی‌صبری	۷۳
استقلال‌طلبی و خودکفایی	۷۸	تحقیر و حقارت	۷۵
در هم شکستن توطئه‌های بیگانگان (دشمن‌شناسی)	۸۰	ریشه زیاده‌خواهی	۷۷
الگوپذیری و معرفی الگوی مطلوب	۸۲	گرایش به طاغوت	۷۹
توجه به نیروی انسانی کارآمد	۸۴	فرمان‌بری از فرمان‌ها الهی و ولی زمان	۸۱
اندیشه و تدبیر در تصمیم	۸۶	آزادی و آزادمنشی	۸۳
-	۸۸	اهتمام به امر به معروف و نهی از منکر	۸۵
		رضایت و خشنودی	۸۷

در گام بعدی تلاش شد مقوله‌های مشابه و مقارن که در جدول ۳ ارائه شده است در تم‌های اصلی جای گیرند بر اساس اشتراک مفهومی که مقولات با یکدیگر داشتند، تم‌ها، به شکل مفاهیم انتزاعی تری استخراج شدند. در ذیل تم‌ها به طور مختصر و جامع ارائه می‌شود:

جدول ۳: تم‌های مشترک استخراج شده

تم ۱، شرایط علی	
ولایت‌مداری	⌈ ⌋
عمل به تکلیف	
مدیریت صحیح	
تم ۲، عوامل مداخله‌گر (تسهیل‌کننده‌ها)	⌈ ⌋
بینش نسبت به خویشتن	
محتواشناسی تربیت اخلاقی	
آگاهی و بصیرت	⌈ ⌋
تم ۳، اصول تربیت اخلاقی	
بینش توحیدی	
میل به فضائل	⌈ ⌋
دوری از رذایل	
تم ۴، عوامل مداخله‌گر (موانع)	
موانع عملیاتی	⌈ ⌋
منت نهادن در پس انجام وظیفه‌ای	
تحقیر متریبان	
زیاده‌خواهی	⌈ ⌋
گرایش به طاغوت	
تم ۵، شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی	
سازگاری	⌈ ⌋
آزمون‌پذیری (الهی)	
صبر کلید امور	
یقین، سعه صدر	⌈ ⌋
یاد مرگ تسهیل‌کننده امور	
تم ۶، ویژگی مشتریان (دانشجو)	
شناخت مشتری	⌈ ⌋
نگرش مشتری	
رفتار مشتری	

در کدگذاری محوری، هدف ایجاد رابطه بین مقوله‌های تولیدشده (در مرحله کدگذاری باز) است. بنابراین، در این مرحله با مجموعه‌ای سازمان‌یافته از کدها و مفاهیم اولیه مواجه هستیم که نتیجه بررسی دقیق و تفصیلی مقالات و اسناد در مرحله کدگذاری باز است. تمرکز این مرحله بیشتر بر کدها و مفاهیم و نه داده‌ها، است. شکل (1)، ایجاد ارتباط بین مقوله‌های مختلف شناسایی شده را نمایش می‌دهد.

شکل ۱: کدگذاری محوری بر اساس الگوی پارادایم

۱- مقوله محوری: اصول تربیت اخلاقی

با توجه به اینکه بر اساس آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم، «اصول تربیت اخلاقی» را به‌عنوان مینا و ستون اصلی تحقق اجرای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های

اخلاقی قرآن کریم قلمداد کرده‌اند، پس از جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در مرحله کدگذاری باز و بررسی ویژگی‌های ارائه‌شده، مقوله «اصول تربیت اخلاقی» به‌عنوان مقوله محوری انتخاب شد؛ که در تحقیق حاضر عبارت‌اند از: بینش نسبت به خدا، میل به فضائل و دوری از رذایل

۲- شرایط علی: شرایط زمینه‌ساز

شرایط علی باعث ایجاد و توسعه پدیده یا مقوله محوری می‌شوند. از میان مقوله‌های موجود، «شرایط زمینه‌ساز» به‌عنوان عللی تلقی می‌شوند که نقش فعال در الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم داشته و تا این عوامل مهیا نشوند برنامه‌های تربیت اخلاقی محقق نمی‌شوند. شرایط علی این تحقیق عبارت‌اند از: ولایت‌مداری، عمل به تکلیف و مدیریت صحیح.

۳- راهبردها: شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی

راهبردها بیان‌کننده رفتارها، فعالیت‌ها و تعاملات هدف‌داری هستند که در پاسخ به مقوله محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر اتخاذ می‌شوند؛ که در تحقیق حاضر عبارت‌اند از: سازگاری، آزمون‌پذیری (الهی)، یقین و سعه‌صدر، یاد مرگ تسهیل‌کننده امور و صبر.

۴- شرایط مداخله‌گر: عوامل تسهیل‌کننده و موانع

شرایط مداخله‌گر عواملی هستند که در اجرای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم تأثیرگذار است. عواملی که در تحقیق حاضر در الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم نقش عوامل تسهیل‌گر را ایفا می‌کنند عبارت از: بینش نسبت به خویشتن، محتوایشناسی تربیت اخلاقی، آگاهی و بصیرت و آزادی و آزاد منشی است. همچنین موانع عملیاتی، تحقیر و حقارت متریبان، زیاده‌خواهی و گرایش به طاغوت نقش موانع پیش روی تربیت اخلاقی را ایفا می‌کنند.

۴- بستر پدیده: ویژگی دانشجویان

به شرایط خاصی که برکنش‌ها و تعاملات تأثیر می‌گذارند، بستر گفته می‌شود. این شرایط را

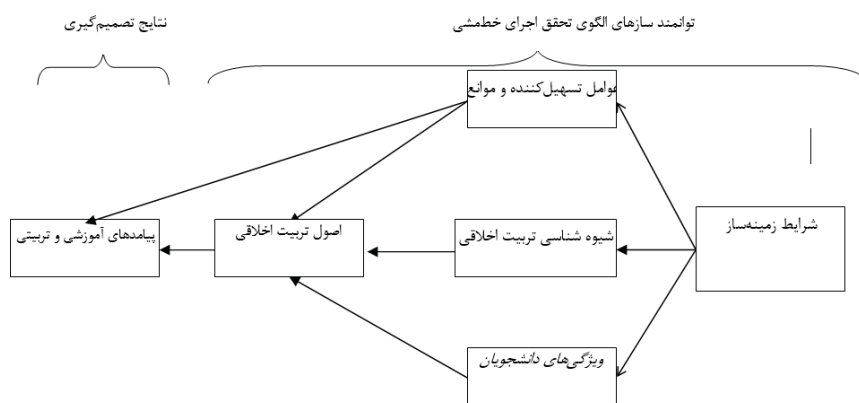
مجموعه‌ای از مفاهیم، مقوله‌ها یا متغیرهای زمینه‌ای تشکیل می‌دهند و در الگوی معرفی شده عبارت‌اند از: شناخت دانشجو، نگرش دانشجو و رفتار دانشجو.

۵- پیامدها: نتایج تربیت اخلاقی

برخی از مقوله‌ها بیان‌کننده نتایج و پیامدهایی هستند که در اثر اتخاذ راهبردها به وجود می‌آیند. در پژوهش حاضر، رخداد نتایج تصمیم‌گیری شامل پیامدهای آموزشی و تربیتی، نتیجه کنش‌ها و تعاملات ایجادشده و تأثیرپذیر از شرایط علی، مقوله محوری و بستر حاکم است که عوامل متعددی را شامل می‌شود.

نوع رابطه بین معیارها و زیر معیارهای تحقق اجرای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی با توجه به کدگذاری انتخابی انجام شد و مفاهیم به‌طور منظم به یکدیگر مربوط شدند. بر این اساس «اصول تربیت اخلاقی» به عنوان مقوله محوری الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر مبنای شرایط علی «شرایط زمینه‌ساز» در جامعه محقق می‌شوند. «شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی» شامل پیامدهای تلاش برای اجرای برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم با در نظر گرفتن «ویژگی دانشجویان» (به عنوان زمینه الگو) طراحی و تبیین شده و به تحقق «پیامدهای آموزشی و تربیتی» منجر می‌شوند. بنابراین، الگوی تحقیق که بیان‌کننده چگونگی ارتباط معیارهای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی است، در قالب الگوی پارادایم داده بنیاد ارائه می‌شود. شکل (2) الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی را نمایش می‌دهد. توضیح اینکه الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی باید همسو با آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس «تفسیر میزان» و منطبق با مبانی و اصول اساسی اسلام باشد و همچنین توانمندسازهای اجرای الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی شامل اصول تربیت اخلاقی که در این تحقیق طبق کدگذاری‌های به‌عمل آمده عبارت از: بینش توحیدی، میل به فضائل و دوری از رذایل اخلاقی، شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی، شرایط زمینه‌ساز، عوامل مداخله‌گر (تسهیل‌کننده‌ها و موانع) و ویژگی دانشجو به‌عنوان بستر پدیده در جهت دستیابی به نتایج یا پیامدها است که به تحقق تربیت اخلاقی در آموزش عالی منجر می‌شوند. چراکه از طریق شناخت شیوه‌های مناسب و تسهیل کردن عوامل می‌توان با دادن آگاهی به باارزش بودن عمل و در نهایت تکرار

عمل مناسب و ایجاد منش (تفسیر المیزان، ج ۳) و شکل دادن به آن رفتار موردنظر دست یافت. از طرفی هم شناخت بایدها و نبایدهای اخلاقی در این راستا در دستیابی به نتیجه موردنظر تأثیر به‌سزایی خواهد داشت.

شکل ۲: الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی

روش دلفی جهت اعتباریابی مدل: پانل دلفی متشکل از متخصصان یا خبرگانی است که دانش و تخصص کافی در حیطه پژوهش را داشته باشند. گزینش افراد واجد شرایط از مهم‌ترین مراحل روش دلفی است؛ زیرا اعتبار و نتیجه کار بستگی به شایستگی و دانش افراد است. اولین نکته در تشکیل پانل دلفی، چگونگی انتخاب اعضای آن است که از طریق نمونه‌گیری غیراحتمالی انجام می‌شود. در این نمونه‌گیری اعضای پانل نه به صورت احتمالی، بلکه به صورت غیراحتمالی و با توجه به کاربرد دانش آن‌ها در مسأله‌ای خاص و بر مبنای معیارهایی برگزیده می‌شوند که از ماهیت موضوع و مسأله پژوهش نشأت گرفته است. بر این اساس اعضای پانل دلفی برای این پژوهش به صورت نمونه‌گیری غیراحتمالی و ترکیبی از روش‌های هدف‌دار یا قضاوتی و زنجیره‌ای برگزیده شده‌اند. بر این اساس، تعداد ۳۰ نفر از اساتید، خبرگان و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی درسی به‌عنوان متخصص برای شرکت در بخش اول تحقیق دعوت به همکاری شدند که ۲۵ نفر از آن‌ها حاضر به همکاری شدند.

علت انتخاب این تعداد از یک طرف این است که تعداد معمول در روش دلفی ۳۰ نفر است و انتخاب بیشتر از آن باعث تکراری شدن پاسخ‌ها می‌شود و اطلاعات جدیدی به دست نمی‌آید، از طرف دیگر طبق نظر هیل و فولس^۱ (۱۹۹۵) آنچه مهم است تسلط شرکت‌کنندگان بر مسائل تحت مطالعه است نه تعداد شرکت‌کنندگان.

جدول ۴: مدارک دانشگاه گروه (تعداد= ۲۵)

رشته	تعداد	مدرک
برنامه‌ریزی درسی	۲۵	دکتری
برنامه‌ریزی درسی	-	کارشناسی ارشد

برای بررسی نتایج از آزمون دوجمله‌ای (باینومیال) استفاده شد. شاخص‌ها با توجه به طیف لیکرت (پنج‌درجه‌ای) بررسی شدند. در این طیف برای گزینه‌های کاملاً مخالفم، مخالفم، بی‌نظم، موافقم، کاملاً موافقم به ترتیب اعداد یک تا پنج در نظر گرفته شد. جهت مثبت و موافق برای کسانی که پاسخ کاملاً موافق و موافقم داده بودند و جهت منفی و مخالف برای کسانی که گزینه‌های کاملاً مخالفم، مخالفم و بی‌نظم را انتخاب کرده بودند. بر این اساس تمامی خبرگان به دو دسته موافق و مخالف تقسیم شدند. لذا از طریق آزمون باینومیال، که از توزیع دوجمله‌ای پیروی می‌کند، به منظور بررسی تفاوت معنادار بین تعداد مخالفان و موافقان استفاده شد و به منظور رتبه‌بندی شاخص‌ها از آزمون فریدمن استفاده شد. آزمون فریدمن یک آزمون ناپارامتری، معادل آنالیز واریانس با اندازه‌های تکراری (درون‌گروهی) است که از آن برای مقایسه میانگین رتبه‌ها در بین k متغیر (گروه) استفاده می‌شود.

بنابراین، در چهار دور، فهرستی از شاخص‌های برنامه‌دستی تربیت اخلاقی که از مبانی نظری استخراج شده بودند، در اختیار اعضا قرار گرفت که در نهایت ۶ شاخص تأیید شد. نتایج این تجزیه و تحلیل در جدول ۵ آمده است.

1. Hill and Fols

جدول ۵: نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن درباره تربیت اخلاقی (n=۲۵)

رتبه کسب شده	میانگین رتبه‌بندی	معیارها
۱	۸	شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی
۲	۶/۳۲	ویژگی دانشجویان
۳	۶/۰۴	عوامل تسهیل کننده
۴	۵/۶۴	شرایط زمینه‌ساز
۵	۳/۳۲	اصول تربیت اخلاقی
۶	۲/۶۰	موانع پیش‌روی تربیت اخلاقی

جدول ۶: نتایج آزمون فریدمن برای برنامه درسی تربیت اخلاقی

آماره محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	سطح خطا
۱۵۱/۴۲۷	۵	۰/۰۰۱	۰/۰۵

با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۶ می‌توان نتیجه گرفت که بر اساس نظر خبرگان موانع پیش‌روی تربیت اخلاقی رتبه شش را به خود اختصاص داده و بیان می‌کند که بین شاخص‌های تربیت اخلاقی تفاوت معناداری وجود دارد. این بدان معنی است که نسبت به شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی که رتبه یک را کسب کرده درصد کمتری از نظر خبرگان را به خود اختصاص داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش عالی در راستای اهداف و رسالت‌های دانشگاه باید پاسخ‌گوی نیاز و دغدغه‌های فعلی و آینده جامعه باشد و نقش سازنده‌ای در راستای حل مسائل و ارتقا و رشد همه جانبه جامعه داشته باشد. با توجه به هجمه اطلاعات در عصری که از آن به عنوان عصر اطلاعات و ارتباطات یاد می‌شود و هر لحظه همه جوانب زندگی در حال تغییر و تأثیرپذیری از این هجمه اطلاعات است، باید با نگاهی ژرف و عمیق این تأثیرات را مدیریت کرد و از به انحراف رفتن آن جلوگیری کرد. مهمترین موردی که می‌توان به وسیله آن این اطلاعات را چه در سطح جامعه یا دانشگاه کنترل کرد، رعایت استانداردهای اخلاق از سوی عاملان به آن است. از

طرفی باتوجه به اینکه کشور ایران یک کشور اسلامی است، این استانداردها را بایستی از طریق آموزه‌های اخلاقی اسلام استخراج و به‌منظور اجرا در اختیار افراد و جامعه گذاشت. بر این اساس پژوهش حاضر را می‌توان با تحقیقات اکرمی (۱۳۹۳)، داوودی (۱۳۸۵) و کبیری و معلمی (۱۳۸۹) تطابق داد و همچنین با تحقیقات شجاعی فرد (۱۳۹۲)، جام‌خانه (۱۳۹۰)، افکاری (۱۳۹۳)، کارین^۱ (۲۰۱۴)، کارولین^۲ (۲۰۱۲) و پاملا^۳ و همکاران (۲۰۱۱) در زمینه لزوم پرداخت به تربیت اخلاقی در حوزه تعلیم و تربیت و تحقیقات خاقانی‌زاده (۱۳۹۰)، نخودساز (۱۳۸۷)، چامبرورانسوم^۴ (۲۰۱۶) اینگلسین^۵ (۲۰۱۱)، کی‌یونگ ما^۶ (۲۰۰۹) و سوچا^۷ (۲۰۱۴) در خصوص لزوم پرداختن به اخلاق حرفه‌ای مد نظر قرار داد، اما آنچه که پژوهش حاضر را از سه دسته تحقیق نامبرده جدا می‌کند، نوع پرداخت آن به اخلاق در حوزه آموزش عالی است؛ با توجه به اینکه سه دسته تحقیق نوعی نگاه به تربیت اخلاقی دارند، متأسفانه در این میان کمتر با طرح و ارائه نظریه و رویکردهای قرآنی در خصوص برنامه درسی تربیت اخلاقی مواجه می‌شویم یا چنانچه طرحی دال بر نظریه رویکرد دینی و مذهبی در این خصوص باشد، بیشتر در دوره ابتدایی و متوسطه تحصیلی است و در دوره تحصیلات تکمیلی (آموزش عالی) که مدنظر پژوهش حاضر است، کمتر کاری در این زمینه انجام شده است. شایان‌ذکر است در زمینه تربیت اخلاقی به‌طور اخص کارهای فراوانی انجام شده است و رویکردهای متفاوتی چون رویکرد شناختی، اجتماعی و حتی اسلامی مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران قرار گرفته است، اما تحقیقی با هدف استخراج مبانی تربیت اخلاقی از قرآن کریم و طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی انجام نشده است.

بنابراین، در تحقیق حاضر سعی شد مبانی از آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم استخراج شود که کمال نهایی او قرب‌الهی و کامل شدن از نظر اخلاقی است و بر اساس آن الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی ارائه شود که آرمان آن قرب‌الهی است. پس الگوی پیشنهادی پژوهش

1. curren

2. caroline

3. Pamela and Collegues

4. Chambers and Ransom

5. Yinglin

6. Keung ma

7. Suja

در زمینه تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم مشتمل بر ۶ عنصر و ۸۷ مفهوم طراحی شد تا حرکتی باشد به سمت تخصصی کردن الگوهای عملکردی در زمینه تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم.

بنابراین، عمده‌ترین ویژگی‌های الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی عبارت‌اند از:

- استفاده از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون و کدگذاری نظری در طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم.
- اختصاصی بودن این الگو به تربیت اخلاقی در آموزش عالی
- انتخاب شیوه‌شناسی تربیت اخلاقی، اصول تربیت اخلاقی، شرایط زمینه‌ساز، عوامل و موانع و دانشجویان به‌عنوان عناصر اصلی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم
- از طرفی این پژوهش می‌کوشد ضمن طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبائی تحلیل شکافی بین وضع موجود و مطلوب تربیت اخلاقی در آموزش عالی ارائه دهد؛ نتایج تحلیل حاکی از آن است که وضعیت موجود تربیت اخلاقی در آموزش عالی در حد متوسط به پایین است.

منابع

- ادیب، یوسف، فتحی آذر، اسکندر ومولا قلقاچی، سمیه (۱۳۹۴). مطالعه تجربیات اساتید و دانشجویان دانشگاه تبریز از توجه به اخلاق پژوهش؛ مطالعه ای پدیدارشناسانه، راهبرد فرهنگ ۲۹، ۱۷۸-۱۴۹.
- اکرمی، ایوب (۱۳۹۲). فرایند تربیت اخلاقی انسان در قرآن با نگاه به ترتیب نزول سوره و آیات. رساله دکتری- دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- امین خندقی، مقصود و پاک مهر، حمیده (۱۳۹۱). آموزش معیارهای اخلاق پژوهش: ضرورتی انکارناپذیر در برنامه‌های درسی در آموزش عالی، اخلاق در علوم و فناوری، ۷(۴): ۱۹-۳۰.
- آرمند، محمد (۱۳۸۷). طراحی الگوی مطلوب تربیت اخلاقی در دوره متوسطه بر اساس نقد الگوی تربیت منش. رساله دکتری- دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- اشتراوس، انسلم، کور بین، جولیت (۱۹۹۸). مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه

- زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، ۱۳۹۱، تهران: نی.
- بهشتی، سید صمد و رضایت، غلامحسین (۱۳۹۴). تحلیل داده‌های کیفی با نرم‌افزار NVivo 10، تهران: سخنوران.
- جام‌خانه، کیوان (۱۳۹۰). تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- حیدری، محمدحسین، اعرابی، زینب و امامیه، راضیه (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی ارزش‌ها در اسلام و لیبرالیسم و دلالت‌های تربیت اخلاقی آن، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۴(۸): ۵۸-۱۰۶.
- داودی، محمد (۱۳۸۵). تربیت اخلاقی در سیره پیامبر (صالی‌الله علیه) و اهل‌بیت (علیه‌السلام). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت‌معلم دانشکده علوم انسانی.
- دانایی فرد، حسن و امامی، مجتبی (۱۳۸۶). تأملی بر نظریه‌پردازی داده بنیاد. اندیشه مدیریت، ۱(۲): ۶۹-۹۷.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۶). اخلاق در عصر مدرن، تهران: سخن.
- ذوعلم، علی (۱۳۸۰). شاخص‌های تربیت دینی از نگاه قرآن کریم، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.
- ربانی، رسول و شهابی، سیامک (۱۳۸۹). بررسی ارزش‌های اخلاقی جوانان شهری اصفهان، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۵(۲): ۹-۷۷.
- صادق‌زاده قمصری، علی‌رضا (۱۳۹۱). گامی فراسوی گسترش تحقیقات علوم تربیتی بر اساس آموزه‌های وحیانی اسلام، قم: کتاب اول، مجله مطالعات تربیت اسلامی، ۵۷-۷۶.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۸۵). تفسیر المیزان، مترجم: محمدباقر موسوی همدانی، قم: جامعه مدرسین.
- فراست خواه، مقصود (۱۳۸۵). جایگاه سازوکارهای «اخلاقیات حرفه‌ای علمی» در تضمین کیفیت آموزش عالی ایران، اخلاق در علوم و فناوری، ۱(۱): ۲۸-۱۳.
- فخرآل علی، فرزاد و میرزا محمدی، سعید (۱۳۹۶). تاثیر فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی بر عملکرد شرکت‌ها، فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، ۳(۲): ۲۶۳-۲۷۰.
- قاراخانی، معصومه و میرزایی، سید آیت‌الله (۱۳۹۳). اخلاق علم در فضای آموزش علوم اجتماعی ایران، مطالعات جامعه‌شناختی، ۱(۲۱): ۸۹-۱۱۹.
- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

- کیبیری، زینب و معلمی، حسن (۱۳۸۹). مبانی و شیوه‌های تربیت اخلاقی در قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبایی، معرفت اخلاقی، ۱، ۶۷-۹۰.
- کرسول، جان دبلیو و کلارک، ویکی پلانو (۲۰۰۵). روش‌های پژوهش ترکیبی، مترجم علیرضا کیامنش و جاوید سرایی ۱۳۹۰، تهران: آبیژ.
- مؤمنی، حسین، شریعتمداری، علی و نادری، عزت اله (۱۳۸۷). برنامه درسی مبتنی بر شایستگی آموزش عالی، بجنورد: دانشگاه آزاد اسلامی، پژوهشنامه تربیتی، ۵ (۱۷): ۱۲۹-۱۵۶
- Adib, Y., Fathi Azar, I. and Mola Gulakhachi, S. (2015). Studying the experiences of professors and students of Tabriz University from the perspective of ethics of research: a phenomenological study. *Culture Strategy*, 29, 178-149.
- Akrami, A. (2013). The process of moral education of man in the Qur'an by looking at the order of descending surah and verses. Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Theology and Islamic Studies.
- Amin Khandegi, M., Pak Mehr, H. (2012). Educational criteria for research ethics: indispensable need in curriculum in higher education. *Ethics in Science and Technology*, 7(4), 30-19.
- Amin, R. M. Yusuf, S. A. and Haneef, M. S. (2006). Values, social problems and balanced development in Malaysia. *Journal of Socio-Economics*, 35(1), 163-151.
- Armand, M. (2008.) *Designing a desirable model of moral education in secondary school based on the critique of the education model* (Thesis Ph.D.). Tarbiat Modares University, Tehran.
- Beatty, M. (2017). *Paideia: Moral Education in the University?* Baylor University.
- Beheshti, S., Rezayat, Gh. (2015.) *Qualitative Analysis of Software with NVivo 10*, Publisher:Sokhanvaran. (Text in Persian)
- Caroline, K. (2012). Moral development and student motivation in moral education: a Singapore study, *Australian Journal of Education*, 56(1), 101-83.
- Crimson, S.(2011). A Moral Education In the classes and in the Houses, students need and want a strong honor system. *The Harvard Crimson*.
- Croswell, J. and Clarke, W. (2005). *Mixed research methods*, translated by Alireza Kayamanesh and Javid Sarai (2011), Tehran: Aij.
- Davoudi, M. (2006). Moral education in the maner of the Prophet and Ahlul-Bayt (Master's thesis) Tarbiat Moallem University.
- Daniyad Fard, H., Emami, M. (2007). Tamil on the theory of data foundation. *Management Thought*, 97, 2-69.
- Davari Ardakani, R. (2017). *Ethics in the Modern Age*. Tehran:Sokhanvaran. (Text in Persian)
- Fakhr al-Ali, F. and Mirza Mohammadi, S. (1396). The effect of new information and communication technologies on the performance of companies. *Journal of*

- Management Studies and Accounting*, 3(2),263-270.
- Froostkhah, M. (2006). The "Scientific Ethics" Mechanisms in Quality Assurance of Iran's Higher Education, *Ethics in Science and Technology*, 1(1), 13-28 .
- Ganesha University of Education. (2019). Moral education and Cross-Cultural Understanding. International Conference for Interdisciplinary and Intercultural Dialogue.
- Heidari, M. H., Arabi, Z., Imamieh, R.(2012). Comparative study of values in islam and liberalism and its ethical education arguments in Islam. *Educational Research*, 8.
- Holy Quran, translation of Naser Makarem Shirazi.
- Jamkhaneh, K.(2011). Ethical Education in Primary: Content Analysis of Persian Books, (Master's thesis), Kurdistan University, Faculty of Literature and Humanities. (Text in Persian)
- Joseph, C. (2012). Internationalizing the curriculum: Pedagogy for social justice. *Current Sociology*, 60(2), 239-257.
- Kabiri, Z. and Moallem, H. (2010). Methods and methods of moral education in the Holy Quran from the viewpoint of Allameh Tabataba'i. *Ethical Knowledge*. 1, 90-67.
- Keung Ma, H. (2009). Moral development and moral education: An integrated approach, *Education Research*, 24(2), 293-326.
- Kiss, E., and Euben, S. P. (2010). Debating moral education: Rethinking the role of the modern university. Duke University.
- Kumar, Shrivastava, Sh. (2017). Promotion of Moral Values through Education. *International Research Journal of Social Sciences*,7(6), 103-108.
- Momeni, H., Shariatmadari, A. and Naderi, E. (۲۰۰۸). Curriculum based on the competence of higher education. *Educational Research*,5(17),129-156.
- Pamela, L., Hanife Akar, Y., Deryasen, V., and Ibne I. (2011). Comparing teachers' views on morality and moral Education, a comparative study in Turkey and the United States, *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 300-375.
- Perry L., Glanzer and Tod c. Reams. (2009). Christianity and moral identity in higher education, Palgrave MacMillan.
- Qadir, J., Suleiman, M. (2018). Teaching Ethics, (Islamic) Values and Technology: Musings on Course Design and Experience. The International Conference on Computer and Communication Engineering (ICCCE).
- Qarakhani, M. and Mirzaie, S. (1393). Ethics of science in the field of social science education of Iran, *Sociological studies*, 1(2), 119-89.
- Rabbani, R., Shahabi, S. (2010). The study of the ethical values of the urban youth of Isfahan, *Urban and Regional Studies and Research*, 5.
- Sadeghzadeh Ghamsari, A. (2000). A step beyond the expansion of educational research based on the teachings of the Islamic revelation, Qom: first book,

- magazine, Islamic education studies.
- Slattry, G. P. (1992). Toward an Eschatological Curriculum Theory, *Journal of Curriculum Theorizing*, 9(1), 7-21.
- Strauss, Anselm, Corbin, Juliet. (1998) . Basics of qualitative research, techniques and stages of production of G.T theory, translated by Ibrahim Afshar(2012) Tehran: Ney.
- Tabataba'i, M. (2006). Interpretation al-Mizan, Translator: Mohammad Bagher Mousavi Hamedani, Qom: Society of Teachers. (Text in Persian)
- Turgeon, W. (2019). The Challenge of Moral Education, <https://philosophynow.org>
- Wilford, J. (2010). Sacred Archipelagos: Geographies of Secularization. *Progress in Human Geography*, 34, No 3, 328–348.
- Zhul Alm, A. (2001) .Religious Education Indicators from the Viewpoint of the Holy Quran, Qom: Research Center for Culture and Science. (Text in Persian)
- Zhu, X. (2006). Moral education and values education in curriculum reform in china, *Higher Education*, 1(2), 191-200.
- Zhou, T. (2008). Exploring digital mobile tools Acceptance Based on UTAUT. Electronic Commerce and Security, International Symposium.

New Thoughts on Education
Faculty of Education and Psychology,
Al-Zahrā University
Submit Date: 2017-03-13

Vol.15, No.2
Summer 2019
Accept Date: 2019-06-18

A Grounded-Theory based Design of a Moral Education Model in Higher Education based on the teachings of the Holy Quran and from the Perspective of Almizan Interpretationz based on the Grounded Theory

Zakiya Abbasi*¹, Hasan Maleki² and Saied Beheshti³

Abstract

The present study aimed at designing moral education in higher education based on the ethical teachings of the Holy Quran and the perspectives of Allameh Tabatabai having a grounded theory approach. The data consisted of all Quranic verses and the related interpretations of Al-Mizan's. From all Quranic verses those related to moral education were identified analyzed using t-test in order to investigate the present and desired status of identified components of moral education. The findings showed that there was a significant difference between the mean of the sample and the hypothesized mean of the situation regarding the existing and desirable moral education curriculum in higher education. The results also showed that based on the model of moral education curriculum in higher education, the empowerment of implementing moral education in higher education, including the culture of moral education, the characteristics of moral education, environmental policies and objectives, facilitating factors, and the barriers and characteristics of the recipient leads to the achievement of the desired goals of this research. Findings of the Delphi method showed that the indicators of ethical education, students' characteristics, facilitators, underlying conditions, principles of moral education and barriers to ethical education, which were extracted from theoretical foundations were confirmed.

Keywords:

Moral education, Higher education, Grounded theory

-
1. *Corresponding Author: PhD of Curriculum Development
Email: zk. abasi@chmail. ir
 2. Professor, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
 3. Professor, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
- DOI: 10. 22051/jontoe. 2019. 14606. 1730
<https://jontoe. alzahra. ac. ir>